

ОДИНИЦІ ПРАГМАТИЧНОГО РІВНЯ СТРУКТУРИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

COMPONENTS OF THE PRAGMATIC LEVEL OF LANGUAGE PERSONALITY STRUCTURE

Снікєєв Д.С.,

*orcid.org/0000-0003-4008-4045**аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету*

Статтю присвячено виокремленню та характеристиці одиниць прагматичного рівня у структурі мовної особистості для аналізу лінгвопрагматичних її особливостей. Проводиться аналіз та систематизація теоретичних положень, які стосуються мовленнєвої та комунікативної діяльності індивіда у межах дискурсу. Зокрема, наводяться дефініції поняття «мовна особистість», погляди лінгвістів на структуру мовної особистості. Для визначення релевантності запропонованих мовленнєвих та комунікативних одиниць і теорії мовної особистості надано їхні дефініції. Обґрунтовано можливість та доцільність виокремлення цих одиниць для характеристики лінгвопрагматичних параметрів мовної особистості. З огляду на традиційне визначення діяльнісно-комунікативних потреб як основних одиниць прагматичного рівня структури мовної особистості запропоновано включення до цього рівня комплексу понять, які використовуються для опису комунікативної діяльності. Комунікативна роль, комунікативний статус мовця, комунікативна ситуація, конситуація та контекст є тими екстралінгвістичними факторами, які впливають на мовленнєву та комунікативну поведінку індивіда. Комунікативна мета та комунікативна інтенція є перехідними одиницями між екстралінгвістичним та лінгвістичним аспектом дослідження. Вони зумовлюють формулювання мовцем комунікативних стратегій та їхню реалізацію за допомогою комунікативних тактик, опис яких є етапом переходу від мовленнєво-комунікативного рівня до мовного, тобто до виокремлення, опису та характеристики лексичних, граматичних та стилістичних засобів актуалізації комунікативних тактик безпосередньо у мовленнєвих та комунікативних актах. Усі виділені одиниці можна систематизувати, об'єднавши їх у три групи за аспектом, який кожна з них дозволяє дослідити. Це екстралінгвістичні, мовленнєво-комунікативні та мовні одиниці. Опис кожної з виокремлених одиниць дає змогу більш глибокого аналізу мовної особистості індивіда саме на прагматичному рівні її структури, але при цьому все одно два інших рівні також враховуються, адже вони взаємопов'язані, а їхнє розмежування допомагає систематизувати особливості мовної особистості та дослідити її комплексно, враховуючи різні аспекти цього феномену.

Ключові слова: мовна особистість, структура мовної особистості, прагматичний рівень, комунікативна роль, комунікативний статус, комунікативна інтенція, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєвий акт, комунікативний акт, комунікативна ситуація, контекст, пресупозиція, комунікативна мета.

The article is dedicated to differentiation and characterization of the pragmatic level components in the structure of language personality for analysis of its linguopragmatic peculiarities. Theoretical basics for the investigation of speech and communicative activity of an individual in discourse are analyzed and systematized. First of all, definitions of the notion "language personality" are given as well as linguists' points of view considering language personality structure. For defining relevance of the stated speech and communicative components and language personality theory their definitions are given, possibility and relevance of their description for the characteristics of language personality linguopragmatic parameters is proved. Taking into consideration traditional definition of activity-communicative needs as basic components of the pragmatic level of language personality structure, inclusion of complex of notions which are used for communicative activity description is proposed. Communicative role, communicative status of the speaker, communicative situation and context are these extralinguistic factors which influence individual speech and communicative activity. Communicative purpose and communicative intention are transitive components between extralinguistic and linguistic aspects of investigation. They cause formulation by a person of communicative strategies and their realization with the help of communicative tactics, description of which is a transitive stage between speech-communicative level and linguistic proper level, i. e. differentiation, description and characteristics of lexical, grammatical and stylistic means of communicative tactics actualization in speech and communicative acts. Other components can be systematized and united into three groups according to the aspect which every of them allows to investigate: extralinguistic, speech-communicative and linguistic. Description of every component enables researchers to analyze individual language personality exactly on the pragmatic level of its structure, but at the same time other two levels are also taken into consideration as all they are interconnected and interrelated, and their differentiation is done for systematization of language personality peculiarities and its complex, profound investigation from the point of view of different linguistic branches, describing various aspects of this phenomenon.

Key words: language personality, structure of language personality, pragmatic level, communicative role, communicative status, communicative intention, communicative strategy, communicative tactic, speech act, communicative act, communicative situation, context, presupposition, communicative purpose.

Постановка проблеми. Оскільки одними з провідних галузей лінгвістичної науки сьогодні є комунікативна лінгвістика та лінгвопер-

сонологія, вважаємо необхідним обґрунтування комплексного використання досягнень цих галузей для дослідження особливостей комунікативної

поведінки мовної особистості, яка є центральним поняттям в антропоцентричній парадигмі сучасних лінгвістичних студій. Мовну особистість як лінгвістичний феномен досліджує багато сучасних науковців, приділяючи увагу різним аспектам цього феномену, але досі не була теоретично обґрунтована доцільність комплексного залучення набутих інших галузей лінгвістики для всебічного дослідження індивідуальної мовної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні вчені досліджують окремі аспекти мовної особистості. Вперше теоретичне обґрунтування доцільності вивчення мовної особистості як лінгвістичного феномену було зроблене Ю.М. Карауловим [2]. У сучасному мовознавстві вчені вивчають як мовну особистість індивіда, так і колективну мовну особистість, але тільки в окремих аспектах.

Елементи комунікативно-прагматичного аспекту були досліджені у працях низки вчених. Ф.С. Бацевич розглядає мовну особистість як учасника спілкування, як людину, яка «в комунікацію входить як особистість з усіма властивими їй рисами» [1, с. 212]. О.А. Семенюк та В.Ю. Парашук також розглядають мовну особистість в межах теорії мовної комунікації. Їх цікавлять такі складові частини мовної особистості, як комунікативна, психологічна, соціоінтерактивна, мовна, мовленнєво-риторична, національно-культурна [9, с. 57–75]. О.А. Кадиліна та Є.Н. Рядчикова досліджують зазначений феномен не тільки у комунікативно-прагматичному, а й у лінгвокультурологічному аспекті [12]. А.В. Нікітіна вивчає дискурсну мовну особистість з погляду лінгводидактики [6]. С.І. Куранова досліджує прагмалінгвістичні особливості мовної особистості у межах дискурсу [4]. О.В. Луньова розробляє це питання у межах політичного дискурсу [5].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення лінгвопрагматичних параметрів мовної особистості Дональда Трампа у межах політичного дискурсу. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- визначити поняття «мовна особистість»;
- проаналізувати погляди лінгвістів на структуру мовної особистості;
- обґрунтувати доцільність включення певних мовних або мовленнєвих одиниць до прагматичного рівня структури мовної особистості;
- навести дефініції одиниць прагматикону;
- довести на практиці можливість виокремлення зазначених одиниць під час характеристики прагматичного рівня структури індивідуальної мовної особистості.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнятою дефініцією мовної особистості є таке визначення Ю.М. Караулова: «мовною особистістю можна назвати сукупність (і результат реалізації) здібностей до створення і сприйняття мовленнєвих творів (текстів), які розрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю» [2, с. 245]. Мовна особистість розглядається як лінгвістичне поняття – абстрактний феномен, який відображає особливості мовленнєвої поведінки індивіда або групи людей.

О.О. Селіванова визначає мовну особистість як «іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [8, с. 370]. Важливим аспектом цієї дефініції є підтвердження взаємозв'язку цих двох понять – мовної особистості та дискурсу.

С.І. Куранова розглядає мовну особистість як «багаторівневу функціональну систему, що охоплює три таких рівні: володіння мовою (мовну компетенцію), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативну компетенцію), знання світу (тезаурус)» [3, с. 144]. У цьому визначенні важливим є акцент на системності структури мовної особистості.

Ґрунтуючись на наведених вище дефініціях, вважаємо, що мовна особистість є рівневою системою ознак індивіда (або групи людей), яка відображає особливості його мовленнєвої поведінки у межах певного дискурсу.

Більшість лінгвістів, які досліджують мовну особистість, у своїх роботах посилається на Ю.М. Караулова під час опису структуримовної особистості, яка містить три рівні: «вербально-семантичний, або рівень лексики особистості, що у широкому сенсі містить фонд граматичних знань особистості; лінгво-когнітивний, представлений тезаурусом особистості, в якому закарбований образ світу (система знань про світ); мотиваційний, або рівень діяльнісно-комунікативних потреб, які відображають прагматикон особистості, тобто систему її цілей, мотивів, установок та інтенціональностей» [2, с. 238].

С.І. Куранова визначає експонентний (формальний), субстанційний та інтенційний рівні [3, с. 159–161], останній з яких охоплює систему мовленнєвих дій, діалогічну модальність, комунікативні схеми та стратегії [3, с. 161]. До цілей, мотивів, установок та інтенціональностей як оди-

ниць прагматичного рівня структури мовної особистості додаються мовленнєві дії та комунікативні стратегії.

О.А. Семенюк та В.Ю. Паращук вважають, що «прагматичний рівень, який формує мотиваційну структуру мовної особистості, оперує діяльнісно-комунікативними потребами, які реалізуються у сферах спілкування, комунікативних ситуаціях, комунікативних ролях, утворюючи комунікативну сітку [9, с. 70]. У цьому разі додатковими одиницями є ще й комунікативна ситуація та комунікативна роль.

Т.Г. Рублик елементарною одиницею аналізу дискурсу на прагматичному рівні називає мовленнєвий акт [7, с. 100], який є способом задоволення діяльнісно-комунікативних потреб мовця.

Загалом прагматичний рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінювання мовленнєвої діяльності до осмислення мовленнєвої діяльності [1, с. 213]. Це можливо тільки за умови комплексного аналізу всіх мовних, мовленнєвих та комунікативних одиниць, які можна включити до цього рівня.

Отже, систематизувавши всі наведені вище погляди вчених, ми можемо сказати, що одиницями прагматичного рівня структури мовної особистості є комунікативна ситуація, комунікативна роль, мовленнєвий акт, комунікативний акт та його складові частини (конситуація, мовлення, контекст, пресупозиція [1, с. 109]), комунікативна мета, комунікативна інтенція, комунікативна стратегія, комунікативна тактика. Під час комплексного аналізу цього рівня мовної особистості особливості мовної актуалізації всіх цих одиниць у мовленні виражаються за допомогою вербальних компонентів.

Комунікативна роль характеризує функцію комуніканта відповідно до продукції або реценції мовленнєвого продукту, тобто комунікант у певний момент комунікативного процесу може або створювати й передавати вербальне повідомлення (мовець), або сприймати та інтерпретувати його (слухач) [9, с. 58], тобто бути продуцентом або реципієнтом мовлення. Дослідники підкреслюють той факт, що під час дослідження мовної особистості необхідно звертати увагу на обидва аспекти [2, с. 94], адже те, як мовець сприймає висловлювання інших суб'єктів комунікації, також важливо для характеристики його мовленнєвої поведінки.

Комунікативна роль та комунікативний статус мовця значною мірою впливають на вибір ним типу мовленнєвих актів. Мовленнєвий акт – це мінімальна самостійна складова частина повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія, яку здій-

снює адресат щодо адресанта в межах прагматичної ситуації, тобто в певному контексті і з певною комунікативною інтенцією, основними ознаками якої є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенційність [1, с. 336; 9, с. 230]. Виокремивши найбільш характерні для індивіда типи мовленнєвих актів за частотністю їх вживання, можна охарактеризувати його комунікативний статус.

Комунікативний акт – це інтеракція, яка є концептуально та структурно організованим обміном комунікативною діяльністю в межах вербального контакту. Результатом комунікативного акта є текст або дискурс [9, с. 228; 1, с. 335]. Політичний дискурс твориться сукупністю мовленнєвих та комунікативних актів, які здійснюють суб'єкти комунікації у межах цього дискурсу.

Комунікативна ситуація є фрагментом об'єктивно існуючої реальності. Складовою частиною цього фрагмента є вербальний акт [1, с. 109]. Комунікативна ситуація тісно пов'язана з іншими екстралінгвістичними факторами, які впливають на мовленнєву діяльність індивіда, – конситуацією, контекстом та пресупозицією. З 4 елементів комунікативного акту лише мовлення є лінгвістичним аспектом [1, с. 110], а інші допомагають детальніше проаналізувати вибір мовцем тих чи інших мовних засобів залежно від позамовних чинників.

Екстралінгвістичні фактори необхідно враховувати під час аналізу та інтерпретації висловлювань мовця. Одним із цих факторів є конситуація. Вона є це об'єктивно наявною екстралінгвальною ситуацією спілкування, а також. Вона також презентує умови спілкування і його учасників [1, с. 110].

Тісно пов'язаним із поняттям конситуації є контекст – семантико-граматична й комунікативна єдність певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента [8, с. 251–252], тобто контекст є умовами спілкування, які також впливають на мовленнєву поведінку комунікантів, висловлювання яких мають бути доцільними у певному контексті.

Спільні для комунікантів конситуація та контекст забезпечують наявність пресупозиції – імпліцитного складника змісту висловлення або тексту, який є істинним і несуперечливим, передує їхньому вербальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню у певному контексті [8, с. 491; 9, с. 230], тобто тих відомостей, якими повинні володіти адресат та адресанти для розуміння конситуації [1, с. 110] і для ефективної комунікації.

Комунікативна мета – це стратегічний результат, на який спрямований комунікативний акт [9, с. 228], а також глобальний перлокутивний ефект [1, с. 348], для реалізації якого мовець обирає певні мовні одиниці, які актуалізують комунікативні тактики як засоби реалізації більш масштабних одиниць – комунікативних стратегій.

Комунікативна інтенція є саме тією детермінантою, від якої залежить подальша побудова комунікативних стратегій. Вона є осмисленим чи інтуїтивним наміром адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення [1, с. 130], тобто тим чинником, який визначає вибір та актуалізацію певних стратегій і тактик спілкування.

Комунікативна стратегія – це когнітивний процес усвідомлення конситуації, елемент інтенційної програми планування дискурсу, яке спрямоване на досягнення ефективності шляхом узгодження мовних засобів з комунікативною метою та дотримання або за необхідності видозміни запланованої послідовності комунікативних дій [8, с. 238–239; 9, с. 228; 1, с. 357], тобто ця одиниця є ментальним утворенням, не конкретним засобом досягнення мети, а тільки планом мовленнєвих дій.

Підпорядкованими комунікативній стратегії одиницями прагматикону є комунікативні тактики – мовленнєві дії, які реалізують визначену лінію поведінки, спрямовану на досягнення певного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети на певному етапі інтеракції комунікантів [1, с. 136; 9, с. 228; 8, с. 239–240]. Саме комунікативні тактики вважаємо елементарними одиницями прагматичного рівня структури мовної особистості, які безпосередньо пов'язані з вербально-семантичним рівнем.

Конситуація провадження з метою імпічменту Дональда Трампа, яке було розпочате партією Демократів, стала предметом багатьох висловлювань президента, зокрема і на його твітерсторінці: «*Cryin'* Chuck Schumer is now asking for “fairness”, when he and the Democrat House members worked together to make sure I got **ZERO** fairness in the House. So, what else is new?» [11].

У цьому випадку Дональд Трамп є продуцентом висловлювання, яке при цьому є його реакцією на слова Чарльза Шумера (лідера Демократів у Сенаті). Комунікативний статус Дональда Трампа дає йому можливість використовувати такі висловлювання стосовно своїх політичних опонентів. Цей мовленнєвий акт є репрезентивом. Слід зазначити, що використані у цьому

мовленнєвому акті мовні одиниці є релевантними контексту боротьби за довіру виборців та переконання членів Сенату.

Пресупозицією є знання адресантів про ситуацію в цілому, про її учасників та про нещодавні події, пов'язані з нею, що дозволяють їм правильно інтерпретувати цей твіт, співвідносячи надану інформацію з тією, якою вони володіли до цього.

Комунікативною метою Дональда Трампа є заперечення слів своїх опонентів та залучення виборців на свій бік шляхом доведення того, що він не зловживав своїми повноваженнями в особистих цілях, а всі звинувачення на його адресу спрямовані на підірив його авторитету та не мають ніяких підстав.

У цьому випадку комунікативною інтенцією була демонстрація того, як Чарльз Шумер, представник Демократів, вимагаючи справедливості для себе, не сприяє тому, щоб справу Дональда Трампа вирішили також справедливо.

Конситуація політичного протистояння передбачає домінування стратегії дискредитації своїх опонентів. Ця стратегія актуалізується тактиками звинувачення, безособового звинувачення, викриття, всеохопної правди, осуду, погрози, наказу, образи, згадування в негативному світлі, протиставлення [10, с. 13].

Наведений вислів є прикладом тактики протиставлення, адже створюється опозиція «об'єктивна (на думку мовця) справедливість – суб'єктивна справедливість». Ця тактика актуалізується за допомогою паралінгвістичних графічних засобів – лапок та регістру літер: “*fairness*” – “*ZERO fairness*”. З погляду стилістики цей прийом можна назвати антитезою, до того ж фраза *ZERO fairness* є гіперболою, яка підсилює ефект протиставлення.

Висновки. Мовна особистість є інтегруючим мовно-комунікативним феноменом, який дає можливість для комплексного використання набутих різних лінгвістичних галузей (зокрема, лінгвоперсонології, комунікативної лінгвістики та лінгвопрагматики) для всебічного аналізу особливостей мовлення індивіда як носія мови та представника певної лінгвоспільноти.

Мовну особистість розуміємо як трирівневу систему ознак, характерних для мовлення та комунікативної поведінки індивіда. Одним з її рівнів є прагматичний, який дозволяє дослідити функціонування одиниць вербально-семантичного та лінгво-когнітивного рівнів у мовленні та комунікації.

Одиницями цього рівня вважаємо ті поняття, які не тільки характеризують мовленнєво-кому-

нікативну діяльність індивіда, але й дозволяють за допомогою лінгвістичного й термінологічного інвентарю описати вплив екстралінгвістичних факторів на особливості вибору, комбінації та використання мовних одиниць.

Лінгвопрагматичні параметри мовної особистості Дональда Трампа досліджено у політичному дискурсі. Це дозволяє всебічно висвітлити вплив екстралінгвістичних факторів на його мовленнєву поведінку, а також прослідкувати їхню взаємодію

з мовленнєво-комунікативними та мовними елементами структури його прагматикону.

Перспективами подальших розвідок вважаємо поглиблений аналіз прагматичного рівня структури мовної особистості Дональда Трампа за наведеною моделлю на матеріалі текстів його твітів, інтерв'ю та публічних виступів для з'ясування частотності виокремлених одиниць у його мовленні. Це дозволить комплексно описати лінгвопрагматичний аспект його мовної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 262 с.
3. Куранова С.І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
4. Куранова С.І. Прагмалінгвістичні особливості мовної особистості у діалогічному дискурсі (на матеріалі англійської та української мов). *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Книга 3. С. 117–120.
5. Луньова О.В. Мовна особистість в політичному дискурсі. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/21/23.pdf?>
6. Нікітіна А.В. Дискурсна особистість як лінгводидактичне поняття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»* : збірник наукових праць / за ред. проф. А.Л. Ситченка. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського. 2015, № 4 (51). С. 271–282.
7. Рублик Т.Г. Языковая личность и её структура. *Вестник Башкирского университета*. 2007. № 1. С. 99–101.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Семенюк О.А., Паращук В.Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
10. Судус Ю.В. Мовленнєві тактики реалізації стратегії дискредитації в англomовному дипломатичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 18 с.
11. Donald Trump's Twitter. 20.01.2020. URL: <https://twitter.com/realdonaldtrump>.
12. Kadilina O.A., Ryadchikova E.N. Strong, weak and average linguistic personality in communicative-pragmatic and linguoculturological aspects. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*. 2018, Vol. 9, № 4. P. 859–882. DOI: 10.22363/2313-2299-2018-9-4-859-882.